

ÖLFA

Östergötlands Arkivförbund

Östergötlands Arkivförbund, ÖLFA har sedan 2005 inventerat gårds- och byarkiv samt kyrkornas kistor, såsom sockenkistor eller kyrkkistor på jakt efter enskilda arkiv. I samband med dessa inventeringar har också ett stort antal kistor och andra förvaringskärl dokumenterats, vilket har föranlett denna lilla bildskrift om framför allt kistorna ute i byar och socknar. Inledningsvis berättas också om vilka olika typer av kistor, som funnits genom tiderna.

"Det något visst med kistor." Det är ganska många människor som drömt om att finna en kista någonstans, fylld av skatter. Hur många har inte drömt om högsta vinsten i livet?. I denna lilla skrift kan ni få se bilder på vackra kistor i Östergötland, men sedan är det upp till er att drömma om vad som kan finnas i dem. Trevlig läsning!

Den gamla kistan

Börje Evert Hjorth

ÖLFA:s skriftserie nr 15

Omslagsbilden: ÖLFA:s inventerare Albin Lindqvist tittar i kyrkkistan från 1660 i S:t Laurentii i Söderköping, den 6 febr 2008.

Den gamla kistan

En liten skrift om by- och gårdskistor samt kyrkornas kistor, sockenkistan eller kyrkkistan.

Börje Evert Hjorth

ÖLFA.S skriftserie nr 15

Östergötlands Arkivförbund, ÖLFA
© ÖLFA
ISBN 978-91-976753-0-7
Tryckt hos TelloGruppen AB, Söderköping 2008.

Innehåll

Förord

Den gamla kistan. Bypoetens rimvers.

Kistor av alla slag

Bykistor och gårdskistor

Kyrkornas kistor - sockenkistor/kyrkkistor

ÖLFA:s skriftserie

Förord

Östergötlands Arkivförbund, ÖLFA har sedan år 1985 bedrivit inventeringar av enskilda arkiv i Östergötland. De senaste åren, från år 2005 har dessa årliga inventeringar inriktat sig på gårds- och byarkiv och nu senast sockenkistor/kyrkkistor. Inventeringen av gårdsarkiv och byarkiv har bedrivits med medel från Statens Kulturråd (accessprojektet) via Sveriges hembygdsförbund, Riksarkivet, Arbetsförmedlingen och ÖLFA. Projektet Sockenkistor finansierades helt av ÖLFA. Inventerare har varit Eva Peterson, Bertil Gustafsson, Roy Andersson (projektledare) för gårds- och byarkiv samt Albin Lindqvist för sockenkistor. Huvudansvarig för projekten har varit länsarkivarie Börje Evert Hjorth.

Inventeringen av gårds- och byarkiv pågår och kommer att fortsätta flera år till. Under hösten 2008 har 60 byarkiv inventerats och finns redovisade i ÖLFA.s databas över företagsarkiv. Antalet gårdsarkiv är 640. Byarkiven hör från hela länet, medan gårdsarkiven huvudsakligen kommer från Norrköpings kommun, Valdemarsviks kommun, Söderköpings kommun, Åtvidabergs kommun, Linköpings kommun, Finspångs kommun och Kinda kommun.

Inventeringen av sockenkistor/kyrkkistor har varit ett ABM-samarbete mellan ÖLFA, Länsmuseet, Landsarkivet i Vadstena och Linköpings stift. Vid ÖLFA inventering av gårds- och byarkiv uppdagades flera fall, där sockenkistorna i kyrkorna innehöll både enskilda och kommunala arkivhandlingar samt delar av kyrkoarkivet, varför en genomgång ansågs befogad. Under perioden februari till juni 2008 har 113 kyrkor inventerats, varav 25 via muntliga utsagor och resterande 88 på plats. Antalet kyrkor där arkivmaterial påträffades var 32,28 % av totala antalet. De lokalhistoriska, kommunala och kyrkokommunala handlingar som påträffats skall överföras till respektive lokalhistoriskt arkiv, kyrkoarkiv eller kommunarkiv.

Under våren 2008 utkom handboken **Så ordnar du ditt gårds-och byarkiv** som nummer 13 i Sveriges Hembygdsförbunds skriftserie Bygd och Natur och ÖLFA.s skriftserie nr 14. Författare var Börje Hjorth och Roy Andersson.

I samband med dessa inventeringar har också utförts dokumentation av gårds- och kyrkkistor/sockenkistor. Det är därför befogat med en liten uppföljande skrift i ÖLFA.s skriftserie om dessa kistor, som nu blir nummer 15 i skriftserien. Dokumentationen av kistorna har utförts av Roy Andersson, Bertil Gustafsson och Albin Lindqvist medan övrig text och redigering har gjorts av undertecknad länsarkivarie.

Börje Evert Hjorth
Länsarkivarie

Den gamla kistan

Bypoetens rimvers

Det stod en gammal kista på vinden.
Jag såg den när jag letade efter mina fötter
Utanför fönstret rusade hinden
Kanske den visste mina rötter?

Kistan var av brunmålad tall
Två hänglas stängde mig ute
Ömsom varm, ömsom kall
Kände jag på locket ifall.

Jag lyfte kistlocket och såg ned på skatten
Gamla tidningar från förr
Rubriker som lyste i natten
En ingång till dåtidens dörr.

Jag kände på skräpet, som luktade pest
Flera lager Allehanda och Året Runt
Jag höll för näsan, mössen hade haft fest
Var där bara strunt?

Inslagen i grovt papper, ett tätt paket
Låg en gammal lunta
Här hade mössen gått bet
Jag svindlade: Min mormors gamla munta.

I det svaga skenet i dammet
Hörde jag där hennes röst
Den var klar men mjuk som sammet
Hon talade till mig på ålderns höst

Hennes dagbok berättade om våra rötter
Liv, arbete och kärlekens glöd
Jag återfann mina fötter
Himlen färgades röd.

Nu är kistan ren och funnit frid
Rymmer mina egna alster
Mormor lever i evig tid
I fred från alla kvalster.

Kistor av alla slag

Kistor av olika slag och material - och funktioner har förmodligen funnits sedan forntiden. Man talar ju t ex om gravkistor i de gamla pyramiderna i Egypten och då är vi redan tillbaka till 3000 före Kristus. Inom det gamla skräväsendet fanns flera typer av kistor, *gesällkistor* och *skråkistor*, där man förvarade både pengar och dokument. Försäkringskassans rötter finns i det tidiga 1800-talet. Då bildades en hel massa s k lådor, *sjuklådor*, ett namn som också härrörde från att varje sjuklåda verkligen hade en låda eller kista för pengar och handlingar. Sjömännen hade sin *sjömanskista* och den blivande bruden i det gamla bondesamhället hade sin *brudkista*, där hon samlade bohag, främst textilier, till det kommande äktenskapet. Böndernas tjänstefolk använde kistor, *pigkistor* och *drängkistor*. Det fanns också *matkistor*, *foderkistor* och *klädkistor* i bondesamhället samt *vapenkistor*, och *soldatkistor* i militära sammanhang. Under det skånska kriget under Karl XI var det vanligt med *fältkistor*, vilka innehöll sjukvårdsartiklar och mediciner. Inom domstolsväsendet hade man *häradskistor* vid häradsrätterna, där det förvarades sigill, domböcker mm. Så rapporterar Nordiska museet år 1927 att man fått in en vacker häradskista från Dal i Östergötland, märkt *DAALS HÄRADT 1674*. På större rätter fanns *landskistor*. Vid den stora amerikaemigrationen under 1800-talet var det vanligt med *amerikakofferten*, också en slags kista. I Sverige använde man *resekistor* av lite mindre storlek. En variant var den s k *dragkistan*, som var den översta delen av en byrå med handtag på gavlarna, så man kunde dra den vid flyttningar. Även inom den svenska folkskolan, särskilt på landsbygden hade man *skolkistor* med varierande innehåll. Vi har väl de flesta läst i sagan hur kungen har sin *skattkista* i slottet eller om piraten John Silver med sin skattkista i romanen Skattkamarön. Förutom traditionen med kistor i begravningsssammanhang, möter vi idag mest kistor av olika slag på auktioner, på loppmarknader och i Antikrundan på TV. Emellertid fanns det också en slags kistor, som användes på gårdar, i byar och i kyrkor. Det är om dessa denna lilla skrift handlar.

Bykistor och gårdskistor

1742 kom Kungl. Maj:ts mönsterbyordning, som skulle reglera hur det gemensamma arbetet i landets byar skulle styras och skötas. Denna byggde på östgötska byrättsliga traditioner. Den hade utarbetats av C G Roxendorff, som var bosatt i Älvestad socken i Östergötland. 1750 tillkom en regional byordning i Östergötland (landshövdingen) för att senare följas av lokala byordningar. Enligt Olov Isaksson (Bystämman och bystadga, 1967.) fanns det dock länsbyordningar från 1670-talet, belagt bl a i Västerbottens län. I mönsterbyordningen fanns inga regler för hur bykistan skulle vara utformade.

Enligt 1758 års byordning, som gällde för Gästrikland, Hälsingland, Medelpad och Jämtland, skulle det finnas en bykista i varje by, en kista som kännetecknades av att den hade tre lås och nycklarna handhades av tre olika personer. Sådana anvisningar om hur bykistan skulle se ut och handhavas torde finnas i flera regionala och lokala byordningar.

I vårt material, 26 bykistor har 3 stycken tre lås, 1 har 2 lås och resten 1 lås eller inget. Detta kan ju bero på att tillverkaren av bykistan inte hade information om vad byordningen stadgade eller att han och/eller byamännen struntade i det. Eftersom alla våra bykistor är väldigt olika, fanns i Östergötland ingen enhetlig norm hur de skulle se ut. Det vanligaste materialet var trä, men det förekom också plåtkistor.

Gårdskistorna var i regel lite mindre, med endast ett lås. I flera fall lät byamännen tillverka kartfodral av trä eller plåt, där byns kartor från de olika skiftena förvarades.

Dömestad bykista

Kistan är gjord i trä och har ett lås. Gångjärnen är av krökta märlor. Kistan är gjord med "falsk botten" och under denna får ytterligare ett utdragsfack plats.

Västerlösa socken

Innehöll byhandlingar 1770-1925

Längd: 41 cm

Bredd: 27 cm

Höjd: 17 cm

Inventerad den 26 september 2007 av Roy Andersson.

Narveryds bykista

Kistan är gjord i trä. Den är rödbetsad och har metallbeslag. Kistan har två lås som är infällda. På insidan av locket är skrivet: "Narveryds bylåda inköpt 1831 för 2 RD:Bo"

Vallerstad socken

Innehöll by- och gårdshandlingar 1770-1932

Längd: 78 cm

Bredd: 27 cm

Höjd: 14 cm

Inventerad den 19 oktober 2007 av Roy Andersson

Broddebo bykista

Kistan är gjord i plåt med ett handtag på locket. På locket finns också inskrivet "Bråddebo byalag 1873".

Gårdserums socken

Innehöll byhandlingar 1775-1883
Inventerad år 2003 av Barbro Behrendtz

Långrådna bykista

Träkista med järnbeslag och handtag på vardera sida.

Östra Eds socken

Innehöll gårds- och byhandlingar 1847-1867
Inventerad den 26 oktober 2006 av Bertil Gustafsson

Långebro bykista

Kistan är gjord av trä och har tennesbeslag samt handtag i tenn. På sidorna finns en intarsiainläggning i form av en rektangel.

Horns socken

Innehöll gårds- och byhandlingar 1831-1965

Längd: 45 cm

Bredd: 36 cm

Höjd: 16 cm

Inventerad den 11 maj 2007 av Roy Andersson.

Kulla Bykista

Kistan är gjord i trä, spontad i hörnen. Två järnbeslag och två lås. Beslagen är gjorda i järn.

Kistan är inte målad. På locket står det skrivet " **Kulla, Stora och Lilla Walla Bykista 1840**".

Flistad socken

Längd: 73 cm

Bredd: 32 cm

Djup: 15 cm

Innehöll byhandlingar 1814-2002

Inventerad 5 juni 2007 av Roy Andersson

Västerums bykista

Kistan är gjord i trä och har två smidda gångjärn i locket samt ett smitt bärhandtag i vardera ändan. Mitt på lådan finns ett överfall för hänglås. Uttag med nyckelhål finns även för två mindre lås vilka är borttagna.

Östra Eds socken

Längd: 155 cm

Bredd: 28 cm

Höjd: 18 cm

Innehöll by- och gårdshandlingar 1582-1972

Inventerad den 12 juni 2007 av Bertil Gustafsson.

Vedemö bykista

Gjord av trä med fasade kanter. Kistan är brunbetsad och har ett infällt lås. I locket finns en förteckning över dokument som finns/fanns i kistan. I kistan fanns tre föremål förutom handlingar. En budkavel som användes vid sammankallande av bymännen, en budkavle som användes vid luffarbesök och ett brännjärn med bokstäverna WB (Wedemö by) som användes för att märka djurens horn.

Vinnerstad socken

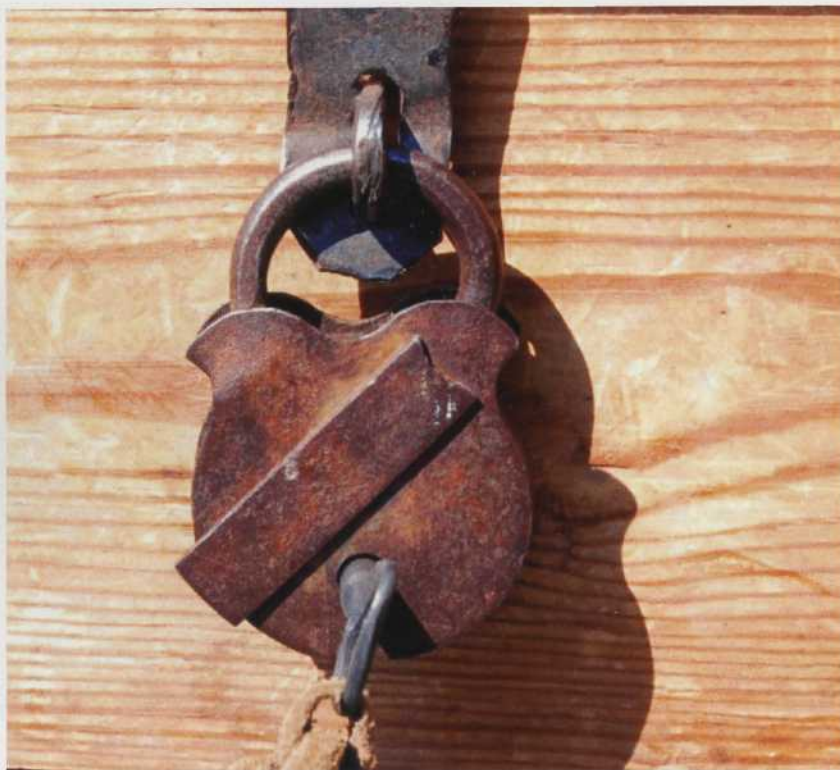
Längd: 63 cm

Bredd: 25 cm

Höjd: 12 cm

Innehöll byhandlingar 1769-2007

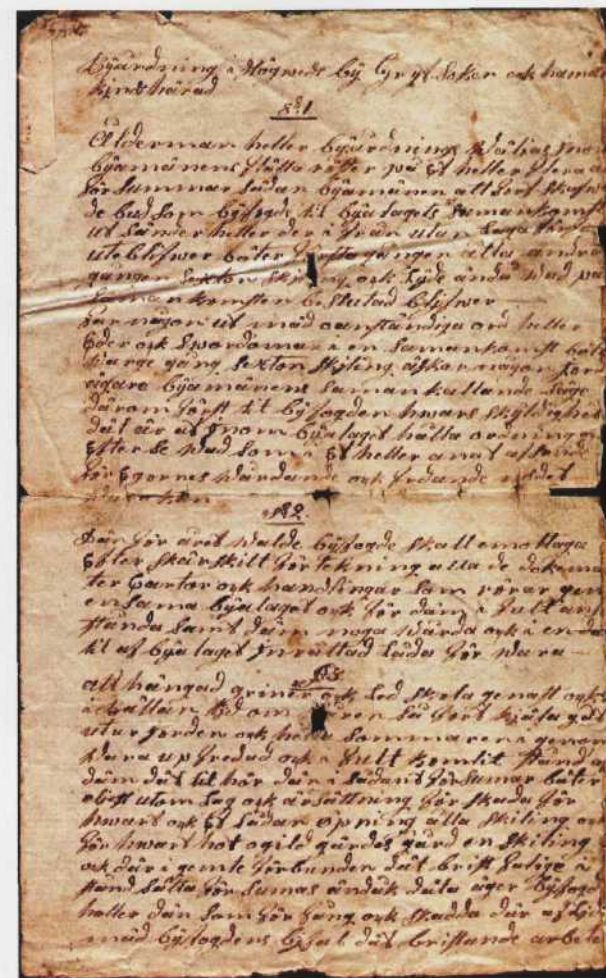
Inventerad den 21 maj 2008 av Roy Andersson.

Hånglas till bykistan i Västerum.

Budkavle i Axstad by, Högby socken

Högveds byordning

Exempel på handling, en lokal byordning i bykistan från år 1823.

Gryts socken

Inventerad 19 sept 2006 av Bertil Gustafsson.

Västerums by

Åttakantig kartbehållare av trä. Försedd med beslag för hånglas.

Östra Eds socken

Längd 115 cm

Innehöll skifteskartor

Inventerad den 12 juni 2007 av Bertil Gustafsson.

Bygata i Kärnskogen, Godegårds socken, 1936. Fotograf Gustaf Olsson. Innehavare: ÖLM.

Mickelsdal i Ringarums socken, 1982. Fotograf Jan Eriksson. Innehavare: ÖLM.

Björnhults gårdskista

1500-tal, tillverkad av trä, utsidan klädd med läder och försedd med ett antal kraftiga järnbeslag. Låset består av ett överfall med en ögla som går in i sidan där låskolven griper tag när nyckeln vrids om. Under järnbeslagen finns lädret fortfarande kvar, medan det mesta är bortnött på övriga ställen.

Skedevi socken

Längd: 29 cm

Bredd: 20 cm

Höjd: 14 cm

Innehöll bl a ett dombrev från 1595.

Inventerad 27 augusti 2008 av Bertil Gustafsson

Hökshults bykista i Horn inventeras av Roy Andersson med hjälp av Gun-Britt Monell (t v) och Sally Hansson, den sista byåldermannen.

Högveds bykista i Gryts socken inventeras av Bertil Gustafsson

Kyrkornas kistor - sockenkistor/kyrkkistor

Kyrkkistan eller sockenkistan som den också kallades är en vanligen järnbeslagen kista, som kyrkan använde för förvaring av kyrkans egendomar, i synnerhet kyrksilvret men även pengar, tenn och koppar, räkenskaper och kläder. Många kistor har även hål i locken, som antyder att de använts som offerkistor. De har också använts för förvaring av arkivhandlingar både församlingens egna och andra, t ex kommunala handlingar, föreningshandlingar och personhistoriska handlingar.

På många kyrkkistor, i synnerhet äldre, är järnbeslagen rika på diverse figurer. Vid kistor med två lås var ena nyckeln avsedd för en av kyrkvårdarna och den andra för kyrkoherden. Vid tre lås var det tredje låset avsett för en av sexmännen. (en slags ordningsman i socknen).

Dessa kyrkokistor stadgades redan i 1686 års kyrkolag, men torde ha funnits sedan medeltiden i många kyrkor.

En vacker bild över en bit av det fagra Östergötland

Utsikt i nordvästlig riktning över Strierns norra del från en punkt 60 meter över sjöns yta. I förgrunden Kättilstad kyrka. Bakom skimtar Tjärstad kyrka i soldiset under en varm aprildag. På sandåsens sluttning mellan Kättilstad kyrka och sjön kan vi på goda grunder anta en mycket tidig odling, som nästan oavbrutet pågått till nutiden. Här finns föremål från yngre stenålder, förromersk järnålder och 27 gravhögar från vendel-vikingatid. Och även idag finner människorna från trakten här sitt sista vilorum.

Fotograf Per Göransson. Innehavare: ÖLM.

Rönö sockenkista

Gjord av ek, rikt ornamenterad med järmbeslag. Två hänslås, ett kislås och ett myntinkast.

Längd: 136 cm

Bredd: 51 cm

Höjd: 62 cm

Inventerades den 28 februari 2008 av Albin Lindqvist.

Tryserums kyrkkista

Järnkista, svartmålad med beslag. Två försilvrade hänslås och ett kislås med en fyrpassformad nyckelplåt. Kislåsets konstruktion på lockets insida är konstrukt utsirat.

Längd: 92 cm

Bredd: 50 cm

Höjd: 45 cm

Inventerades den 7 februari 2008 av Albin Lindqvist.

Gryts sockenkista

Rikt ornerade s-formade järnbeslag med årtalet 1662. Tre kistlås.

Längd: 170 cm

Bredd: 55 cm

Höjd: 68 cm.

Inventerades den 7 februari 2008 av Albin Lindqvist.

Drothems kyrkkista

Gjord av ek. Förvarades i kyrkan. Med myntinkast och tre lås.

Längd: 122 cm

Bredd: 58 cm

Höjd: 61 cm

Inventerades den 6 februari 2008 av Albin Lindqvist.

Innehöll ej handlingar.

ÖLFA:s inventerare av sockenkistor, kyrkotorn och kyrkvindar i full färd med att inventera kyrktornet i Tryserum, där hela Kristidsnämndens arkiv från andra världskriget förvarades.

Uppe i kyrkotornet i Hannäs på jakt efter handlingar. Lägg märke till en viktig detalj i inventerarens utrustning: pannlampan.

En handledning i hur man ordnar och vårdar gårdens/byns nya och gamla handlingar.

Bygd och Naturs skriftserie nr 13 och ÖLFA:s skriftserie nr 14.

Beställ hos Östergötlands Arkivförbund, ÖLFA,
Slottsgatan 114-118, 602 22 Norrköping, tel 011-
122890. www.olfa.nu
Pris: 50:- + porto.

ÖLFA:s skriftserie

- Nr 1 1989 **Åsikter om livet. En diskussionsklubb 1913-1916** av Börje Hjorth
- Nr 2 1990 **Mjölby kommuns föreningsliv. Historia och register** av Börje Hjorth.
- Nr 3 1991 **Rösträtt och hallon. Den östgötska rösträttsrörelsen** av Sven Hellström.
- Nr 4 1992 **Åtvidabergs kommuns föreningsliv. Historia och register** av Sven Hellström.
- Nr 5 1995 **Valdemarsviks kommuns föreningsliv. Historia och register** av Börje Hjorth.
- Nr 6 1997 **Norrköpings Naturhistoriska Förening 1861-1963** av Börje Hjorth.
- Nr 7 1999 **Immigranternas kulturarv. Projekt Norrköping** av Mona Hallström.
- Nr 8 2000 **Om dagböcker. Dagböcker i allmänhet och i Östergötland i synnerhet** av Börje Hjorth.
- Nr 9 2001 **Immigranter i Östergötland. Förr och nu.** Redaktör Börje Hjorth.
- Nr 10 2003 **Gate upp och gate ner. Folkminnen från Norrköping.** Redaktör Börje Hjorth.
- Nr 11 2004 **En betraktelse över arkiv** av Börje Hjorth.
- Nr 12. 2005 **Ett arkivfynd från 1700-talet** av Börje Hjorth och Karin Sandberg.
- Nr 13 2006 **Min historia.** Redaktör Börje Hjorth.
- Nr 14 2008 **Så ordnar du ditt gårds- och byarkiv** av Börje Hjorth och Roy Andersson.
- Nr 15 2008 **Den gamla kistan** av Börje Hjorth
Skrifterna kan beställas på, tel 011-12 28 90 eller e-post info@olfa.nu.